

- Було так, що розводились?
- Було.
- Не вінчалися?
- Не, так розписались. Тоді ми пішли у сільсовет із нею вдвох, записали нас і всьо, більш нічого.
- Чи ви мали весілля?
- Було весілля. Чотири дні аж було (в 1937 р.).

Нолл В. Трансформація громадянського суспільства. – К., 1999. – С. 196, 198–240.

183 3 фольклору

А пісеньки були які:
Тато – в созі, мама – в созі,
Діти плачуть на порозі,
А в колгоспі на воротах – серп і молот;
А у хаті – смерть і голод.
Тато – в созі, мама – в созі,
Діти плачуть по дорозі.
Нема хліба, нема сала –
Все совєцька власть забрала.

Портрет темряви... – С. 251.

184 Погляд очевидця

Свідчення Гончарова (Гончара) Р.Г.,
1922 р. н., жителя с. Понінка
Полонського р-ну на Хмельниччині

Людам дуже тяжко було, я вам скажу. Чим харчувалися!? Там зілля, називалося куряча лапка. Коріння біле таке, начебто куряча лапа. Його рвали. Лободу, молоду лободу рвали, варили. Пекли маторжаники з лободи і з просяної лузги. Гірчак їли. Тут гірчак – то водяний перець. А то ні, то таке бадилля грубе, як папець завтовшки і високе, високе. Вершки зривали. На поле ходили – козелки збирали. То подібне до часнику – листочки вузькі, але то не часник. Те рвали, їли, і пекли, і варили. Там сіяли сою. То ходили і шукали комірчин сої, що понаносили ховрашки. Тим і спасались...

В тридцяті роки наш колгосп бідний був. Так хліб трохи давали на трудовеню. От за те, що виорали плугом з кіньми половину гектара, то записували 1,6 трудовеню...

Портрет темряви... – С. 251–255.

2. На яких за жанром документах побудований цей параграф? Чи випадково це? Чому у попередньому матеріалі про щоденне життя міста стільки візуального матеріалу? Про що це свідчить?
3. Складіть текст параграфа «Життя українського радянського села в 1930-ті рр.», використовуючи даний матеріал.



§ 42. УКРАЇНЦІ ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ

185 Погляд дослідника

У міжвоєнний період Румунія була відсталою з господарського погляду. Польща – середньорозвинутою, а Чехо-Словаччина – індустріально розвинутою країною. Однак у складі всіх трьох держав українські землі залишалися однаково відсталими й навіть економічно занедбаніми. 85 % промислових підприємств Західної України були дрібними, з кількістю працівників на кожному менш як два десятки. Довоєнний обсяг промислового виробництва відновився тільки наприкінці 20-х рр. Велика депресія 1929–1933 рр. болуче вдарила по промисловості. Не всі підприємства змогли відновити докризовий обсяг виробництва навіть наприкінці 30-х рр. Отже, за весь міжвоєнний період росту виробництва не відбулося.

Кульчицький С.В. Україна між двома війнами. – С. 287.

186 Погляд дослідника

Українці були найчастіше селянами, власниками дрібних господарств. У жодному воєводстві населення православного чи греко-католицького віровизнання не становило більшості серед мешканців міст. Як правило, це була третя за чисельністю група; тільки у станіславівському воєводстві серед мешканців міст греко-католики опинилися на другому місці (33,8 %) після євреїв (34,8 %), але перед католиками латинського обряду (29,4 %). Особливо різкими були відносини на Волині, де серед мешканців міст і містечок євреї становили 49,1 %, поляки 25,3 %, а українці заледве 23,5 % ... Водночас у волинському селі українці рішуче переважали (76,2 %). Найбільшим міським скупченням українців був Львів... Але у Львові заледве 15,9 % мешканців подали греко-католицьке віровизнання.

Відносно нечисленним був робітничий клас, до якого можна зарахувати заледве неповних 13 % українців, передусім тих, які здобували засоби існування найманою працею на ріллі.

Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodow. – S. 79. (за даними перепису 1931 р.).

187 Погляд дослідника

...На українських землях, які входили до складу Речі Посполитої, національні поділи поєднувалися з соціально-професійним розшаруванням. Український селянин мав

проти себе не тільки чужу – польську – адміністрацію, а й почував себе визискуваним і покривдженим польським власником фільварку, єврейським лісопромисловцем, а ще частіше мав претензії до єврея – власника крамниці в селі або в сусідньому містечку, який мало платив за сільськогосподарську продукцію, зате вимагав непропорційно високу ціну за промислові товари; особливо невигідні для села зміни співвідношення цін настали під час великої економічної кризи.

Tomaszewski J. Rzeczpospolita wielu narodow. – S. 80.

188



Вулиця Академічна (сучасний проспект Шевченка). Львів, 1930-ті рр. Фото з приватної колекції Р. Семена

1. Розгляньте джерела 185–188. Як позначилася на Україні «Велика депресія»? Чому саме так?
2. Розгляньте джерела 186–187. З чим була пов'язана ситуація, описана в них?
3. Розгляньте джерело 188. Як воно співвідноситься з джерелами 185–186?

189 Погляд очевидця

Протас Подорюк з Підлужа землі мав приблизно стільки, що й Федюша, і сім'ю немалу – чотирьох хлопців і три дівчини, зате роботящу. Хлопці зачепилися за постійну роботу при відбудові форту по 5 злотих в день, то сім'я жила не гірше, ніж добрі господарі. Тільки треба було мати щастя, щоб дістати таку роботу та ще й для чотирьох хлопців з хати. Правда, після лопати, кирки і молота при землі, бетони й каменеві роботу ввечері в костюх було чути, але наш брат до такої роботи звичний.

67 процентів волинської землі належало поміщикам. Зачислялися до них землевласники, що мали понад 50 гектарів. То були в основному поляки, винятково траплялися наші, як Маркевичі та Страшевські. Фільварки трималися найманою працею, але умови найму до трагедій доводили. В 1935 році по Луччині й північній Дубенщині покотилися страйки.

У Сморгдві на Дубенщині граф Ледуховський найняв селян з Бойкійми садити дерева по золотівці за день. Виплатив по 40 сотиків. Селяни застрайкували. Граф привіз страйкомів з Полісся, але люди їх не допустили до

праці. Приїхав Дубенський староста, поліція, покликали на розмову делегатів. Ті згодилися взяти по 80 сотиків, якщо їх звільнять з шарварку і надмірних податків, але на це не згодився староста. Коли наступного дня страйколомів знову не допустили до праці, поліція почала стріляти. Частина страйкарів і селян була озброєна, то вбито 9 поліцаїв. На допомогу прибули улани з Кременця, Букійму і два сусідні села зрівняли з землею.

Сивіцький М. Записки сірого волиняка. – С. 128–129.

190 Погляд очевидця

Сьогодні, читаючи спогади поляків про передвоєнний Львів, усвідомлюємо собі, як мало польське суспільство цікавилось життям і проблемами національних меншин і корінної нації – українців. Це саме можна сказати і про українське середовище, яке, в основному, трималося від поляків осторонь. Не маючи змоги займати державні посади (за винятком «порядних русинів»), представники української інтелігенції в більшості працювали в приватних установах (освіти, науки, спорту), або в українських кооперативах (Маслосоюзі, Центросоюзі, «Фортуні новій», Народній торгівлі, «Труді», українському банку «Дністер» і багатьох інших), які, до речі, дуже міцно стояли на ногах... Пам'ятаю, як наша Параня, яка перед нами служила в польській родині, розповідала, що її пані завжди наказувала: «Kup serek i masło z koniczyńka (фірмовий знак Маслосоюзу) lecz nie mów nikomu że u mnie pracujesz»*. У Львові дотримувалися засади... – «свій до свого по своє».

Крушельницька Л. Рубали ліс... (Спогади галичанки). – Львів, 2001. – С. 141.

191 Погляд очевидця

Економічний стан села був дуже бідний, mimo того, що багато селян числилися заможними. Вся торгівля була в руках жидівських торгівців... Продукти, необхідні для щоденного вжитку, як сіль, нафта, цукор, сірники, дріжджі і т. п., вимінювали за яйця, а в гіршому випадку за збіжжя. Торгівці радо давали селянам набір, але за це здирали, скільки було можливо... В селі процвітало пияцтво, були такі, хто пропив усе, що мав, на тому нажи-

валися власники тих корчмів. Крім цього так звані ексекutori забирали за борги все рухоме майно, доводячи селян до жебрацтва. Лихварі за півдарма викупували в ексекторів реквізовані речі... й на тому збагачувалися. З тим зростала ненависть до лихварів. Були євреї, що не займалися торгівлею, обробляли свій город чи поле на прожиття, займалися кравецтвом, іншим ремеслом, жили чесно, тому й на них ніхто не звертав спеціальної уваги, тим більше на їхню релігійну приналежність.

Польські вандалі під час нелюдської польської паціфікації майже цілковито знищили українські кооперативи, – понищили весь товар, харчові продукти позаливали нафтою, все інше подерли, поламали, покидали під ноги. Здавалося, все пропало. Та за короткий час після цієї акції – на протязі кількох тижнів – кооперативи відновлено. Народ освідомився, побачив на власні очі й відчув на власній шкірі, в чому його лихо. Клич «Свій до свого по своє!» вповні підтримав кооперативну торгівлю так, що вже в наступному році відчинено ще одну філію, яка процвітала аж до самого упадку польської держави.

Грунтовський В. Кооперативи // Село Колюхи: козацьке гніздо. – С. 62–63.

192 Офіційний документ

Оголошення біля єврейської крамниці в с. Іванівці поблизу Станіслава (1932 р.)

Нагадуємо, що вже відкритий інший магазин. Тому, якщо б хтось і надалі купував товари в єврейських магазинах, того будемо бойкотувати на кожному кроці, і той негідний буде зватися людиною і християнином.

Цит. за: Гон М. Діалектика державності в українсько-єврейських взаєминах у Галичині в 1918–1939 рр. // Україна модерна. Ч. 7. – Київ – Львів, 2002. – С. 111.

193

У зв'язку з бойкотом українською молоддю польського монополю на тютюн і алкогольні напої, власник корчми Шміла, не маючи прибутку з продажу алькоголю, мусів корчму продати, і вся родина Шмілів виїхала до Палестини. Громада корчму розібрала, а матеріал використала для будови Народного Дому.

Куп'як Дм. Спогади нерозстріляного. – С. 18.

* Купи сир і масло з конюшинкою, тільки нікому не кажи, що у мене працюєш.

194 Офіційний документ Листівка у Львові (1932 р.)

Польський робітнику!

В Польщі нині за керівництва санаційного уряду розпаношилось жидівство! Дійшло до того, що коли сотні тисяч наших гине в нужді через безробіття, одночасно 4 мільйони жидів жирує на нашій біді.

ДО ДІІ!

Польські академіки [студенти].

Крушельницька Л. Рубали ліс... – С. 49.

195 Погляд дослідника

Українці розгорнули кооперативний рух до такої міри, що стали майже самодостатніми. Вони створили ніби державу в державі, або, як писав ще один автор, своєрідну кооперативну республіку... Звичайно, самі лише цифри не можуть показати дійсного значення кооперації для західноукраїнських земель. Кооперація заохочувала народ розбудовувати економічну базу, яка мала служити боротьбі за національні права. Не меш важливим було те, що в кооперативних установах люди виховувались, як господарі своєї землі. Кожне село, кожна місцевість обов'язково створювали в себе кооператив – крамницю, касу, молочарню.

Особливо зазначимо, що з розвитку економічних установ український народ мав безпосередню користь, бо як тільки в якомусь районі виникали повітові союзи, там відразу на 10–20 % падали ціни на товари першої потреби.

Гунчак Т. Україна. Перша половина ХХ ст. – С. 208–209.

196 Погляд очевидця

Я цілими днями і ночами снував дуже широкі плани організації великих робітничо-кооперативних підприємств на Поліссі. Якби

робітники були спільними власниками підприємств, тоді не було б експлуатації чужим великим капіталом.

На жаль, із цих широких планів нічого не виходило, незважаючи на найбільші зусилля. Низька свідомість та несолідарність робітників, нестача початкового капіталу, несумлінна конкуренція – аж до саботажу та поліційних провокацій включно – кожного разу призводили до того, що найкраще організоване кооперативне підприємство банкрутувало.

Це змусило мене перейти до іншої тактики. Я став розвивати сильне приватне підприємство, в якому могли б спокійно працювати українські робітники, а за зароблені гроші підвищувати свій освітній рівень...

Шукаючи щастя на іншому полі, я багато разів полишав каменярство. За цей час я побував і в ковачах, і в лісорубах, і в мулярах, і в столярах, і в різниках, і в купцях, і в урядовцях – аж до редакторів та продавців газет на варшавській вулиці включно...

І знову повертався через деякий час до свого каміння, щоб знову власними руками заробити деякий гріш та розпочати якісь нові виробничо-торговельні комбінації – таки в каменярстві. Мені доводилося банкрутувати і знову ставати на ноги. У процесах економічного падіння та вставання мене рятував одинокий мій капітал: фахове знання діла та довір'я, яким мене обдаровували як робітники, так і підприємці.

Вже влітку 1936 р. відкрив власний кар'єр чорного граніту в с. Карпилівці Сарненської округи. Підприємство дуже добре розвивалося, і в 1937–38 рр. у ньому працювало від 300 до 500 робітників. На жаль, узимку 1937 р. я пережив новий удар польської влади. Мені було заборонено мешкати у прикордонній смузі. Я був змушений продати підприємство та виїхати в глиб Польщі.

Бульба-Боровець Т. Армія без держави. – С. 22–23.



4. Проаналізуйте джерело 189. Яку інформацію про економічні, національні і соціальні відносини воно дає? Як воно співвідноситься з попередніми?

5. Поясніть гасло «свій до свого по своє» (джерело 190).

Чи є різниця у розумінні цього гасла поляками та українцями?

Чому воно з'явилося? Як ви до нього ставитесь?

6. Розгляньте джерела 192, 193, 194. Кому адресовані ці листівки?

Чому вони з'явилися саме в цей час? До яких саме дій вони закликають? Які це могло мати наслідки?

7. Як ви розумієте вислів про «державу в державі», своєрідну «кооперативну республіку» (джерело 195)? Чому саме кооперація стала «рятівним колом» для України?

8. Які плани виношував автор (джерело 196), чому саме такі і що заважало їх реалізації? За рахунок чого «ставав на ноги» автор? Що він називав одним своїм капіталом? Прокоментуйте.



197 Погляд очевидця

Біля польських прикордонних закладів хмари народу. Це вже не буржуї, не куркулі, не інженери, не кооператори, не професори, не агрономи, не урядовці. Це – звичайні робітники і селяни рятують своє життя. Тікають під градом кулеметних куль, наче на фронтівій лінії. Віжать наосліп через непрохідні багна та ліси. Несуть на плечах пораниених та побитих дітей. Створюють невимовний жах...

Розповіді втікачів відкрили очі не одному на дійсний стан життя у СРСР. Вони розповідали тим, хто цікавився, що там проводиться насильна колективізація, у людей відбирають худобу, землю та реманент – усе те, що недавно дала їм революція, що мільйони голодують і вмирають, як мухи, по всій Україні, що бідних

жертв нікому й ховати, що люди їдять траву, котів, собак і не обходиться без людодства.

Бульба-Боровець Т. Армія без держави. – С. 12–13.

198 Газетне повідомлення

Польські робітники масами переходять радянський кордон

26 серпня. (ТАРС). Останнім часом на кордоні... з Польщею спостерігається масовий перехід на радянський бік перебіжчиків із Польщі.

Перебіжчики переважно із робітничих і селянських бідняків; найбільше це молодь, яка мотивує свій перехід кризою і безробіттям у Польщі, а також небажанням служити в польській армії.

Правда. – 27 августа 1931 г.

9. Наскільки достовірні джерела 197–198? Зверніть увагу на авторство джерел. Яка їхня спільна тема? Наскільки достовірною вам видається інформація? Чим були викликані масові переходи кордону в першому й другому випадках? Обґрунтуйте свою відповідь.

10. Як зміст фотографій 199а–199б пов'язаний із джерелами 197–198? Що могли б розказати один одному персонажі фотографій 199?



199а



Селянка з дитиною на полі.
Західна Україна, 1930-ті рр.

199б



Сім'ю куркуля виганяють з власного двору.
Сталінська (нині Донецька) область, 1930-ті рр.